

а) день ухвалення Конституції Пилипа Орлика 5 (16) квітня 1710 р. узаконити як День Конституції України замість чинного 28 червня;

б) на рівні ЮНЕСКО відзначити 300 років з дня її ухвалення у 2010р.

Ми повинні всьому світові, нашим студентам продемонструвати, що ми діти славних батьків й самі такими можемо стати. Адже окрім навчання, ми повинні ще й виховати громадянина, котрий гордитиметься тим, що він українець.

ЛІТЕРАТУРА

1. *В поисках смысла. Мудрость тысячелетий / Сост. А.Е. Мачехин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ОАМА-ПРЕСС, 2002. – 912 с.*
2. Закон України “Про загальну середню освіту” від 13 травня 1999 р.
3. Закон України “Про освіту” в редакції від 23 березня 1996 р.
4. Закон Української РСР “Про мови в Українській РСР” від 28 жовтня 1989 р.
5. Конституція України.
6. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / Пер. з італ. А. Перепадя. – К.: Основи, 1998. – 492 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 р.

Мирослав Беззуб'як

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ І ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

(політико-теоретичний, стратегічний та фінансово-економічний аспекти)

© Беззуб'як М., 2006

Статтю присвячено теоретичним засадам та практичним аспектам оцінки зовнішньополітичної діяльності нової незалежної держави і трансформаційного суспільства. Розглянуто теоретико-методологічний апарат такої оцінки та розроблено низку прикладних рекомендацій щодо стратегічно-планувального та фінансово-економічного вдосконалення зовнішньої політики держави і суспільства з означеним статусом.

The article is devoted to theoretical approaches and practical aspects according to which the foreign policy of new independent state and transitional society should be evaluated. The practical recommendations as to strategy-planning and financial-economic improvement of foreign policy activity of state and society in this status are elaborated.

Політична теорія була і залишається не лише осередком та джерелом політичних цінностей, але й важливим фактором політичного життя та інструментом його вдосконалення. В останньому сенсі вона мало чим поступається такій новітній формі пізнання політики, як політологія. На критичну думку видатного політичного філософа Л. Стросса, політична наука займається не більше ніж нагромадженням знань про політику і, відповідно, будь-який носій цих знань є по-своєму політологом. Отже, до цієї професійної групи належить і домогосподарка (котра цікавиться політикою), і громадсько-політичний активіст (котрий бере активну участь в різноманітних мітингах та пікетах), і коментатор політичних подій (котрий створює “вербальне тло” для очевидного перебігу політичних подій), і державний діяч. Саме останній, оскільки в нього знань про політику найбільше, є найвидатнішим політологом [4]. Безперечно, бачення Л. Строссом політичної науки є занадто критичним, однак варто зауважити, що одвічне прагнення політичного мислителя до “пошуку істини” не є аж

настільки очевидним в межах політичної науки, яка постійно перебуває перед загрозою перетворення або на коментаторство, або на постачальника політичних технологій та політичних технологів (і це в кращому випадку), або на ідеологічного обслуговувача різноманітних “світливих ідеалів” (нині – це лібералізм і демократія). Причому, все це стосується не лише систем політичних наук посттоталітарних країн, але й світової політичної науки, загалом. Тут достатньо згадати увесь комплекс ідей щодо “трагедії американської політичної науки” видатного американського політолога та історика політичної науки Д. Річчі. На його думку, американська політологія, впродовж всієї своєї історії, перебувала під впливом базової суперечності між необхідністю виправдати та ідеологічно захистити демократію та необхідністю виробити щодо неї об’єктивний погляд, тобто критично дослідити [3]. В усіх політико-філософських апологіях політичної теорії перед політичною наукою одним із наскрізних аргументів є ігнорування останньою проблематики “політичного ідеалу”, яка є базовою у випадках різноманітних систем політичної філософії. Справді, недостатня увага політолога до питання “ідеального політичного устрою” (навіть, якщо очевидно, що такого не існує) може призвести до ситуації перетворення політичної науки на “служницю” певного комплексу ідеологічних уявлень. Приблизно саме це спостерігається сьогодні у випадку політологій посткомуністичних країн, представники якої уникають оцінювати реальну демократію, що встановилася у їх вітчизнах. У цьому сенсі, потрібно знову звернутися до думок Л. Стросса, котрий вважає, що головним покликанням політичної теорії і політичної філософії є ідейне перетворення опінії на ґрунтовні теоретичні положення (філософські істини). Загалом же, в контексті пошуку компромісу, можна стверджувати, що політична наука є автономним відгалуженням політичної теорії і філософії, яке утворилося внаслідок впливу на дві останні пізнавальні формації історичного процесу появи і розвитку сучасної науки, який почався від часів Ренесансу і Реформації. Саме в цьому сенсі, Н. Мак’явеллі можна вважати не лише політичним філософом, але й політологом.

У разі оцінки зовнішньополітичної діяльності слід звертатися до тих авторів і теоретичних напрямків, в яких найкраще політична теорія поєднується з політичною наукою. Г. Моргентау та, уособлений ним реалізм, послугують найкращою теоретичною підставою для такої оцінки. Передусім, необхідно зауважити, що для реаліста оцінка потенціалу зовнішньої політики тотожна оцінці “національної могутності”. Адже, в моргентаунівських тлумаченнях, міжнародна політика є “боротьбою за владу”, яка обмежується, переважно, через збалансування/урівноваження владних потенціалів держав, а також (ці обмежувальні чинники, згідно з класиком реалізму, є другорядними) міжнародне право, різноманітні міжнародні ідеології, міжнародно-політичну етику. Згідно з базовим постулатом класичного реалізму: “Головний дороговказ, який допомагає політичному реалізму знайти свій шлях через ландшафт міжнародної політики є концепт інтересу, визначений в термінах влади. Цей концепт забезпечує зв’язок між прагненням зрозуміти міжнародну політику та її фактами, які належить зрозуміти... без цього концепту теорія політики, міжнародної чи національної, взагалі буде неможливою...” [2, 5]. Причому міркування Г. Моргентау не розвиваються винятково у сфері “високої” політичної теорії. Вони безпосередньо стосуються і зовнішньополітичної практики. Зокрема, на думку класика реалізму, чотири основними завданнями дипломатії є: визначення цілей зовнішньополітичної діяльності на підставі актуального чи доступного для здобуття владного потенціалу; оцінка зовнішньополітичних цілей інших держав так само на підставі їх владного потенціалу; визначення сумісності зовнішньополітичних цілей власної та інших держав; пошук і задіяння владних засобів найпридатніших для досягнення зовнішньополітичних цілей. Погляд Г. Моргентау на роль оцінки зовнішньополітичного потенціалу в системі державної діяльності та адміністрування є максимально поширеним і стосується не лише дипломатії. Так, за його твердженням: “...завдання тих, хто відповідальний за зовнішню політику держави і народу, а також тих, хто репрезентує громадську думку в зовнішньополітичних питаннях оцінювати вірно фактори, які впливають на національну могутність їх власної держави і народу та інших держав і народів, причому, це завдання повинно виконуватись як для сучасного, так і для майбутнього” [4, с. 156]. Нарешті, Г. Моргентау виокремлює три основні помилки в оцінці зовнішньої політики і “національної могутності”: абсолютизація потенціалу якоїсь однієї держави; хибна переконаність, що певний різновид факторів “національної могутності” завжди відіграватиме вирішальну роль; абсолютизація певного фактора “національної могутності”, припущення його невіддільності історичним змінам [4, с. 160]. Варто зауважити, що, в моргентаунівських тлумаченнях, “національна могутність” є комплексним явищем і категорією. Через те, оцінка “національної могутності” (що для реаліста є оцінкою зовнішньої політики, загалом) є оцінкою її компонентів – геополітичного розташування, демографічної ситуації, індустріального потенціалу, природних ресурсів, збройної сили, якості дипломатії та управління, морального стану громадянства тощо, а також характеру структурного співвідношення.

Базові підходи реалізму до проблематики оцінювання зовнішньополітичної діяльності варто доповнювати

новітнішими баченнями. Зокрема, автори теорії “комплексної взаємозалежності”, в межах своєї концепції “стратегій взаємозв’язку”, говорять про ускладнення та якісне урізноманітнення ресурсного потенціалу зовнішньої політики. Отже, один різновид зовнішньополітичного ресурсу не може бути просто конвертованим в інший. Через те, під час оцінювання потенціалу зовнішньої політики необхідно враховувати, свого роду, коефіцієнт конвертованості, тобто те, на скільки один зовнішньополітичний ресурс може бути “обміненим” на інший як під час здійснення зовнішньої політики, так і під час дипломатичної взаємодії (тобто взаємодії зовнішніх політик).

Варто погодитись з тезою реалізму про те, що оцінка зовнішньополітичної діяльності є, передусім, оцінкою “національної могутності” держави. Однак зовнішня політика є також складним соціальним “механізмом”, оцінка якого є оцінкою того, наскільки ефективно він функціонує. Так, згідно з відомим теоретиком зовнішньої політики Дж. Модельським, зовнішньополітичний механізм komponується: по-перше, системою взаємодії осіб і груп, відповідальних за прийняття і здійснення зовнішньополітичних рішень, які залучають владні надходження і докладають владу (владний продукт), намагаючись віднайти баланс між владними надходженнями і владним продуктом; по-друге, системою взаємодії осіб і груп, відповідальних за прийняття і здійснення зовнішньополітичних рішень, котрі, усвідомлюючи інтереси своєї політичної спільноти, формулюють відповідні зовнішньополітичні цілі [1, с. 6, 7]. Подібну двомірну схему розуміння зовнішньої політики пропонують й вітчизняні науковці. Вони пропонують розглядати зовнішньополітичну діяльність подвійно: як докладення зовнішньополітичного ресурсу і як взаємодія з міжнародним середовищем [5].

На підставі уявлень про загальний механізм функціонування системи зовнішньої політики формулюються критерії її оцінки і, відповідно, шляхи вдосконалення. Пропонується п’ять основних критеріїв і п’ять шляхів вдосконалення. Оцінка ефективності дипломатії та пропаганди як основних інструментів зовнішньополітичної діяльності, оцінка ефективності взаємодії апарату зовнішньої політики з громадянським суспільством, оцінка ефективності залучення зовнішньополітичною системою досягнень НТП, оцінка ефективності стратегічного мислення і планування в галузі зовнішньої політики. Відповідно виокремлюються й п’ять основних напрямків вдосконалення зовнішньополітичної діяльності нової незалежної держави і трансформаційного суспільства: вдосконалення дипломатії, вдосконалення пропагандистського апарату зовнішньої політики, вдосконалення зовнішньополітичного стратегічного мислення, вдосконалення характеру взаємодії системи зовнішньої політики з громадянським суспільством, вдосконалення науково-технічного забезпечення зовнішньополітичної діяльності. Безперечно, можливі й інші критерії оцінки та шляхи вдосконалення зовнішньої політики. Однак, ті, що тут запропоновані, є найпридатнішими з двох міркувань: по-перше, вони дають можливість найкраще оцінити зовнішню політику з погляду “національної могутності” та ефективності її застосування; по-друге, вони найбільше стосуються саме нових незалежних держав і трансформаційних суспільств. Адже оцінка зовнішньополітичних систем останніх (як і пошук шляхів їх вдосконалення) вимагає специфічних підходів. Причому, специфіка полягає ще й в тому, що оцінити та віднайти шляхи вдосконалення зовнішньополітичної діяльності нових незалежних держав і трансформаційних суспільств можна на підставі досвіду зовнішніх політик розвинених держав світ-системного ядра (Євроатлантичної спільноти), тобто тут обирається компаративістська стратегія дослідження та рекомендації.

Зовнішньополітична діяльність і за здійсненням, і за результатами має якісний (владно-силовий) характер, що робить її мало підлеглою кількісно-економічним оцінкам, ускладнюючи питання удосконалення фінансування зовнішньої політики.

Трьома основними концептуальними критеріями в оцінці зовнішньої політики, а отже, й характеру її фінансування є статус держави в міжнародних відносинах; її місце в глобальній політичній та економічній ієрархії; історична укоріненість державності. З погляду цих базових критеріїв Україна визначається: по-перше, як середня держава; по-друге, як держава напів-периферійна (Другий світ); по-третє, як нова незалежна держава. З позицій фінансування зовнішньополітичної діяльності така концептуальна самоідентифікація передбачає – гнучке фінансове забезпечення, адже, йдеться про середню державу напів-периферії, для якої основним є дипломатичний маневр; а також здійснення фундаментальних (навіть, історичних) державних інвестицій в систему зовнішньої політики. Адже йдеться про нову незалежну державу, що вибудовує всю свою зовнішню політику (як і політичну та економічну системи, загалом) від початку, тобто, майже “з нічого”. Чітке виокремлення пріоритетів особливо важливе для середньої держави, яка, з огляду на обмеженість зовнішньополітичних ресурсів, потребує якнайоптимальнішого їх розподілу між цілями та стратегічними напрямками зовнішньої політики. Тим більше, це має значення для напівпериферійної держави, “приреченої” на дипломатичний маневр між Першим і Третім світами. Крім того, чітке і структуроване виокремлення

зовнішньополітичних пріоритетів дає можливість оптимізувати, через розподіл між пріоритетами, фінансові ресурси, які виділяються на зовнішню політику.

Дипломатія – ключова ланка всієї системи зовнішньої політики. Висококваліфікований дипломат та оптимально організований дипломатичний апарат є першою умовою економії коштів, які виділяються на зовнішню політику. Значні державні інвестиції у підготовку та підвищення кваліфікації дипломатичного персоналу і формування максимально ефективної інституційної структури дипломатичної служби є одним з визначальних шляхів до вдосконалення фінансування зовнішньополітичної діяльності. Україна, як європейська нова незалежна держава, потребує регулярних фінансових вкладень в розвиток і підвищення якості вітчизняної дипломатії. У структурному сенсі, варто мати на увазі існування двох базових моделей інституційного облаштування зовнішньополітичного відомства – централізованої (з потужним центральним апаратом і меншими та добре контрольованими закордонними представництвами) та розгалуженої (з координуючим та аналітично потужним центральним апаратом та автономними, у фінансово-адміністративному та кадровому сенсі, впливовими і розвиненими закордонними представництвами). Україні, як новій незалежній державі, варто комбінувати обидві моделі. Причому, на початкових етапах визначальною буде перша модель, яка поступово еволюціонуватиме до моделі другої. Остання, в своїй остаточній формі, передбачає перехід до фінансування за принципом (переважно, французьким) “бюджет – країна”, коли посол є головним розпорядником і вторинним контролером бюджетних коштів, які виділяються на функціонування, очолюваного ним представництва.

Одним із основних напрямів зовнішньополітичної діяльності, а отже й статей фінансування, є зовнішньополітична пропаганда, спрямована на підвищення культурного впливу України за кордоном, а також радикальне покращання її міжнародного іміджу. Потрібно наголосити, що саме на це варто витратити від 35 до 50 % бюджету МЗС. На користь цього міркування свідчить не лише досвід розвинених країн Європи, але й статус України як нової незалежної держави, про яку мало знають і чия міжнародна репутація є добряче заплямованою. Саме тому політично недалекоглядно економити на: міжнародно-пропагандистських заходах, спрямованих на покращання міжнародного іміджу України; українській культурній дипломатії, яка передбачає, крім всього іншого, розширення мережі українських культурних центрів за кордоном (з наданням їм відповідних економічних функцій) чи, скажімо, заохочення вивчення української мови за кордоном та організацію українських шкіл і ліцеїв. Доцільно розглянути питання заснування в межах МЗС (і відповідно фінансування з його бюджету) організації на кшталт “Британської Ради”, основним завданням якої буде поширення культурного впливу України за кордоном. Крім того, потрібно (під контролем МЗС) якісно наростити обсяги інформаційно-пропагандистських потоків (зокрема, теле- і радіомовлення) за кордон.

Українська зовнішня політика, як політика нової незалежної держави, потребує максимального залучення до свого функціонування громадянського суспільства. Окремо варто звернути увагу на внесок зовнішньої політики в розбудову глобального громадянського суспільства. Тут йдеться не лише про співпрацю вітчизняної дипломатії з МНУО, але й розроблення стратегії та нарощення обсягів зовнішньої допомоги України. Важливе значення для вдосконалення фінансування зовнішньополітичної діяльності (як і її загального здійснення) має залучення до зовнішньої політики такої складової громадянського суспільства, як політичні партії. Адже від голосування найвпливовіших з останніх залежать обсяги і характер фінансування, зокрема, і зовнішньої політики. Крім того, чимало важать транснаціональні зв'язки окремих партій, які становлять громадянський контекст і опору офіційної зовнішньої політики. Отже, в бюджеті МЗС, потрібно передбачити статті фінансування співпраці Міністерства з політичними партіями, неурядовими організаціями, розвитку “народної дипломатії”. Таке фінансування потрібно здійснювати в межах Програми розвитку співпраці з громадянським суспільством. Крім того, на міністерському рівні, варто розробити офіційні документи, спрямовані на обґрунтування співпраці з громадянським суспільством – Стратегія МЗС щодо НУО, Стратегія МЗС щодо політичних партій, Стратегія МЗС щодо “народної” дипломатії.

Ефективне функціонування української системи зовнішньої політики неможливе без урахування викликів і набутоків НТП. Тут мовиться про широке коло питань від комп'ютеризації та інформаційно-комунікаційного забезпечення функціонування МЗС до розвитку вітчизняної наукової (за аналогією з культурною) дипломатії. Все це потребує додаткового і зростаючого фінансування, яке варто здійснювати в межах Програми науково-технічного розвитку української зовнішньої політики. Крім того, врахування зовнішньою політикою викликів і набутоків НТП передбачає поглиблення співпраці між наукою і зовнішньою політикою. Цілком доречною стала б розробка окремої Стратегії такої співпраці.

З метою оптимізації фінансових коштів, виділених державою на зовнішньополітичну діяльність, окрім пріоритетів зовнішньої політики, потрібно формувати окремий набір пріоритетів використання бюджету МЗС.

Означені пріоритети, з одного боку, мають впливати й обумовлюватись із загального зовнішньополітичного пріоритетного набору, а з іншого – містити окремі субпріоритети, виконання яких слугуватиме економії міністерських коштів.

На підставі міжнародного досвіду можна запропонувати дещо інший механізм пріоритетного фінансування. Згідно з цим механізмом міністерські кошти розподіляють не між пріоритетами зовнішньої політики, а між декількома базовими фінансовими програмами, з яких і фінансується зовнішньополітична діяльність за тим чи іншим напрямом. До речі, ці базові програми фінансування можна виокремлювати на підставі базових політичних цінностей – безпеки, добробуту, ідеологічного впливу. Однак у разі такого підходу до фінансування, гостріше постає проблема резервних коштів і саме в межах такої системи вкрай необхідним є формування резервного фонду МЗС.

Резервний фонд МЗС формується: по-перше, невикористаними коштами, передусім, зосередженими на другому (програмному) ступені фінансування зовнішньополітичної діяльності; по-друге, зекономленими коштами, які нагромаджуються внаслідок підвищення продуктивності та ефективності праці дипломатичного апарату (зокрема, консульської служби). Отже, заощаджені зовнішньополітичним відомством кошти, повинні акумулюватися в резервному фонді МЗС, а не повертатися до бюджету.

Окрім резервного фонду МЗС, доцільною є організація резервного фонду української зовнішньої політики. Означений фонд багаторазово перевищуватиме резервний фонд МЗС, формуючись безпосередніми державними внесками, а також внесками зацікавлених приватних осіб, організацій і решти суб'єктів політичної та економічної діяльності. Означений фонд становитиме щось на кшталт “золотого запасу” української зовнішньої політики, який покликаний: фінансувати зовнішньополітичні відповіді української державності на новітні і стратегічні виклики (зокрема, інтеграційні, транспортні, енергетичні проекти), а не рутинну діяльність зовнішньополітичного відомства; і також відповіді на потужні та несподівано виниклі загрози (зокрема, терористичні). Загалом, такий фонд можна визначити як “Фонд інтеграційного розвитку і кризового реагування”. Цей Фонд мусить мати окремий і чітко визначений політико-правовий статус, як незалежний державний фонд, очолюваний чинним Президентом держави; керований правлінням з провідних громадсько-політичних діячів та найвищих посадових осіб (зокрема й колишніх Президентів та міністрів закордонних справ і фінансів); залишатися максимально недоторканим і використовуватись, на підставі колегіального рішення та на запит МЗС, у вирішально-стратегічних випадках. Безперечно, такий Фонд потребуватиме власного апарату з експертів та адміністраторів. Державні внески до Фонду мають бути вагомими і вимірюватись у відсотках від ВВП чи, принаймні, не поступатися обсягу фінансування МЗС.

З позицій оптимізації фінансових ресурсів держави, які виділяються на здійснення зовнішньополітичної діяльності, *пропонується* двоступеневий механізм фінансування зовнішньої політики. Перший ступінь передбачає виокремлення основних зовнішньополітичних пріоритетів і планового розподілу між ними двох третин бюджетних коштів, наданих МЗС. Доцільно виокремлювати три пріоритетні групи – безпека, добробут, зовнішньополітична пропаганда (тобто все те, що пов'язане з гідною і справедливою оцінкою України за кордоном, або її позитивним іміджем). На підставі міжнародного досвіду, варто зауважити, що саме в межах третього напрямку потрібно витратити від 35 до 50 % бюджетних коштів. Наступною, за обсягом фінансування, варто визначити першу пріоритетну групу (тобто всі пріоритети, пов'язані з безпекою) – від 25 до 35 %. Третьою за обсягом фінансування є пріоритетна група, яка об'єднує пріоритети, пов'язані з добробутом – від 15 до 25 %.

Перший ступінь фінансування (і, відповідно, пріоритето-побудови) доповнюється другим. Тут розподіл відбувається за програмами фінансування. Кожна з програм охоплює той аспект зовнішньополітичної діяльності, який підтримує і доповнює визначально-пріоритетний. Зокрема, у випадку України, можна запропонувати програми: розвитку дипломатичної служби, нарощення ідеологічного впливу України за кордоном, розвитку співпраці з громадянським суспільством, науково-технічного розвитку української зовнішньої політики, стратегічних викликів Україні, розвитку матеріально-технічної бази української зовнішньої політики. Означені програми стосуються безпосередньо зовнішньополітичної діяльності і містять в собі мінімум витрат на адміністративний апарат. Крім того, ці програми можуть бути облаштовані як відкриті Фонди, до яких роблять внески не лише держава, але й решти суб'єктів політичних та економічних відносин. Програмні кошти, загалом, розглядають як резервні і їх можна не вибирати цілковито під час зовнішньополітичної діяльності, переказуючи в резервний фонд МЗС.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Modelski G. A Theory of Foreign Policy.* – N. Y.: Praeger, 1962. – 152 p.
2. *Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle For Power and Peace.* – N. Y.: Alfred A. Knopf, 1978. – 650 p.
3. *Ricci D. M. The Tragedy of Political Science.* – New Haven and London, Yale University Press, 1984. – 343 p.
4. *Strauss L. What is Political Philosophy?* – Chicago, London, The University of Chicago Press, 1988. – 315 p.
5. *Кононенко С. Регіоналізм і зовнішня політика: система, середовище, структура // Дослідження світової політики.* – К.: ІСЕМВ НАН України, 1999, Вип. 7. – С. 62–79.

Микола Буник
Український Католицький Університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

© Буник М., 2006

Розглянуто теоретико-методологічні аспекти співвідношення громадянського суспільства і держави. Досліджено принципи побудови та структурні особливості моделей такого співвідношення. Виділено три основні моделі „громадянське суспільство – держава” та визначено сфери їх адекватного застосування.

The subject matter of the article are theoretical-methodological aspects of relation between civil society and state. On the basis of system approach there are investigated the principles of construction and structural features of models of this relation. The author distinguishes three conceptual models “civil society-state” and determines the spheres of their adequate use.

Одне з центральних місць у розгляді проблеми зміни соціальної структури, подолання різних форм авторитарних чи тоталітарних режимів, пошуку нових форм суспільної організації та самоорганізації займає дихотомія “громадянське суспільство-держава”. Попри, на перший погляд, простий дуалізм в історії політичної думки виробилися різні варіанти цього співвідношення, що робить актуальним проблему їх адекватного застосування.

Завдання статті полягає у розгляді на основі системного підходу моделей співвідношення громадянського суспільства та держави і визначенні сфер їх адекватного застосування.

Однією з найпоширеніших моделей „держави-громадянського суспільства” є варіант, що перебуває в руслі гегелівської традиції, поданий переважно в німецькій науковій думці й деколи називається соціал-демократичним. Він розглядає державу як результат суспільної структуризації, як систему, яка накладає на суспільство свої параметри порядку (насамперед у вигляді законів) і за допомогою своїх структур (силових, бюрократичного апарату) домагається, щоб її громадяни дотримувались цих законів. Громадянське суспільство розглядається як сфера приватних інтересів, або сфера об’єднань громадян нижчого від держави ієрархічного рівня.

Держава уособлює порядок, а громадянське суспільство – часткову невпорядкованість. Р. Дарендорф описує громадянське суспільство як творчий хаос багатьох захищених від втручання держави організацій та інституцій [1], Г. Дубіель – як “відкритий горизонт політичних інституцій, сферу дисидентства, постійного ревізійонізму і колективної фантазії, яка кристалізується в інституціях і водночас постійно від них відособлюється” [2, с. 67].

Коли структура держави поширюється на все суспільство, тобто все суспільство структурується, утворюється тоталітарна держава, в якій не залишається місця для громадянського суспільства. Коли рівень впорядкованості, тобто структуризація зменшується, з’являється громадянське суспільство. Безмежне розширення громадянського суспільства означає зникнення держави, тобто суспільства як цілісної системи.